

HÓVÁRI JÁNOS

„nemcsak egy porszem, hanem igenis van örökléte”

Deim Pál emlékezete

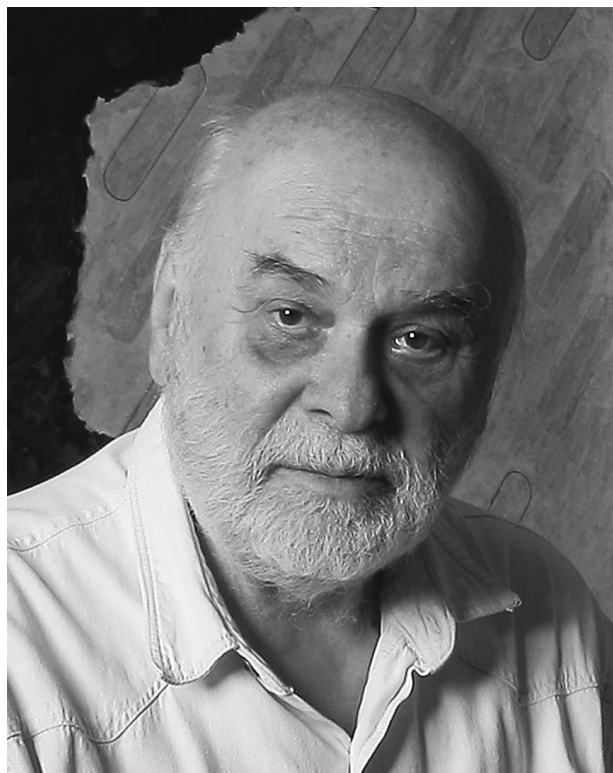
Egy éve, hogy Deim Pál, a kortárs magyar festészet egyik meghatározó alakja elhunyt. 2014 óta a Nemzet Művésze, 1985-ben kapta meg a Munkácsy Mihály-díjat, 1990-ben lett Kiváló Művész, 1993-ban tüntették ki Kossuth-díjjal. Hatalmas életművét még nem dolgozták fel, bár életútjáról már születtek remek munkák. Művészeti írásai 2016-ban jelentek meg *A nagy művészet csendben növekszik* című kötetben. A Szentendrei Új Művésztelepen lévő műteremlakásában mindenütt festmények sorakoztak. Amikor meglátogattam, cikázott a szemem a művészi túlzúsátságban, mert bárhova néztem, remekműveket pillantottam meg. Egy egyedi út állomásainak emlékképeit: a tehetségét, a gondolati gazdagságát és a fizikai erőn túlmutató megszállottságát. Utoljára a szentendrei Művészeti Malom egyik rendezvényén beszélgettünk pár hónappal a halála előtt. Emlékszem okos mosolyára. Beszél a betegségről és az élet végességéről. Már gyenge volt, segítettem a lépcsőn, széket hoztam neki. Örült a „Malomnak”, hiszen kezdeményezője volt annak, hogy a szentendrei művészvilág Pantheonja létrejöhessen. Oroszlánként küzdött érte, s nem fogta be „pörös száját”, ha látta, hogy az alapítói gondolat félresiklik, vagy a városi érdek felülírja a művészetit. Persze, aggódott is, hogy a Malom tényleg képes lesz-e a szentendrei képzőművészeti hagyománynak jó gazdája lenni: a művészeti sokszínűség, a műalkotások nagy száma és a nemzedékváltásokkal járó megújulás nem fordulhat-e önmaga ellen; az emlékvilág építkezéséből nem lesz-e a végén rombolás?

Deim Pál (1932–2016) mindig szentendrei festőnek vallotta magát. Hol büszke volt szülővárosára, hol csak annyit mondott, hogy élete Szentendréhez köti, a „provinciájához”, ahogyan ezt büszkén nevezni szokta. Városa 1987-ben Pro Urbe-díjat adományozott neki. Nagyon megérdemelte, hiszen városvédő is volt. Küzdött a felesleges átépítések és a fájdalmasan romboló bazáriság ellen. Nem nagyon mozdult ki a dunai városból. Művészete azonban – jóllehet, a szentendrei gyökerekből nőtt ki – mégis egyetemes. Értelmezhető bárhol a világban. S ez rávilágít arra is,

hogy a „szentendrei provinciális” frissességet és mélységet adó forrása a magyar nemzeti és a közép-európai művészetnek.

A szentendrei gimnáziumában rajztanára a Régi Művésztelep egyik alapítója, Bánáti Sverák József (1897–1951) volt. Már fiatalkorában Barcsay Jenő művészetének hatása alá került: konstruktivista festő lett. Kristálytisza geometrikus, ahogyan a magyar művészettörténet számon tartja. Nem csupán jelekkel operáló absztrakciók mestere: Deim Pál képeinek narratívájuk van. Minden munkája az élet komoly kérdéseiről szól. Inkább keményen, igazat mondóan és kritikusan, mint líraian. Ő maga erről így vallott: *„Engem az érdekel, ami az egésszel összefügg. Azzal a végtelennel, amit csak sejtünk, de nem tudjuk, hogy mi az. Végeredményben az ember minden tevékenységét – legalábbis a vallás, a hit dolgában –, mindig ehhez próbálta kapcsolni. Valahogy belehelyezni a nagy áramkörbe, igazolandó, hogy nemcsak egy porszem, hanem igenis van örökléte, van értelme itt a Földön annak a 60 vagy 70 évnek. Minden eddigi kultúra arra épült fel, hogy ezt megörökítse, hogy ennek emléket állítson. S hogy az embert átsegítse egy-egy műalkotással vagy lenyűgöző objektummal a földi élet nehézségein, hogy érezze mindig ezt a transzcendens kapcsolatot azzal a valamivel, amit elneveztek Istennek, végtelennel.”* Írásom címéül is a tőle való idézetet választottam: *„nemcsak egy porszem, hanem igenis van örökléte”*.

A magyar művészettörténet jól tudja, hogy Deim Pálnak művészete okán megadatott az öröklét. Életműve nemcsak egy a jeles képzőművészeké közül (az előbbihez ez is elég lenne), hanem szentendrei szintézis is. Barcsay Jenő (1900–1988) nemcsak új pátriára lelt az elvesztett erdélyi helyett, Szentendrén, hanem a városban egy stílusnak és iskolának lett az egész országban (sőt, azon túl is) hatalmas kisugárzó erővel bíró, máig ható alapítómestere. Ő adta azt az indítást Deim Pálnak, hogy a művészet mélysége felé forduljon. Nem csupán mester és tanítvány viszony volt közöttük, hanem – a korkülönbség ellenére is – barátság és őszinteség, amelyről számos ránk maradt értékes forrás is vall. Deim Pál másik mesterének Vajda Lajost (1908–1941) tartja. Nem őt magát, hiszen személyesen nem ismerte. Kilencéves kisfiú volt, amikor Vajda meghalt. De ismerte Korniss Dezsőt (1908–1988), Vajda pályatársát, és azt a hagyományrendszert, amelyet a fiatalon elhunyt – és a tragédiát magában hordozó – művész maga után hagyott. Nem

Deim Pál (1932–2016)

követte Vajda szürrealizmusát, de vonalvezetését és leegyszerűsítésre való törekvését igen. Harmadik mesterének Gadányi Jenőt (1896–1960) tekintette. A Párizst is megjárt Gadányi egyszerre volt a szürrealizmus és a lírai absztrakció remek mestere. Deim Pálra megítélésem szerint élete utolsó korszakának tájfestészete és szimbolikája hatott, különösen a jeles festő kakasos női képeinek titka érdekelte. *„Miért pont kakas? – tette fel a kérdést 1986-ban, amikor Gadányi kiállítását nyitotta meg Szentendrén. – De mi lehetne helyette? Ilyeneket már láttunk: nő galambbal, esetleg a galamb csőrében levél, vagy nő papagájjal, vagy nő hermelinnel stb. Lehetne bármelyik is ennek a nőnek a kezében? Nem, csak ez a kakas.”*

Deim Pál szentendreiése okán ismerője és barátja volt a szülővárosába került festőknek. Nem volt sohasem csupán egyetlen irányzat iránt elkötelezett. Erről egy 2006-ban Kondor Béla (1931–1972) kapcsán adott interjúban így vallott: *„Engem nem érdekelnek az irányzatok, és az sem, hogy ez vagy az a művész avantgárd-e, vagy sem, korszerű-e, vagy sem. A nagy egyéniségek, a kitűnő művészek érdekelnek, akik a minőségükön fogva korszerűek, maguk nyitnak korszakot.”* Így nem csoda, hogy Deim Pál minden ízében felvállalta a szentendrei festészeti hagyomány minden részletét. Kiállításokat szervezett és nyitott meg, s tiltakozott, ha egy-egy életút csonkolását látta.

Ilosvai Vargával (1895–1978), Pirk Jánossal (1903–1989), Remsey Jenővel (1885–1980) vagy Szánthó Imrével (1925–1998) való találkozásai, hogy csak pár nevet említsünk a nálánál idősebb nemzedékből, nemcsak emberi és művészi élményt jelentettek, hanem Szentendre-féltést is, a „provinciális közösség” értékeivel való bánás rátestált vagy önként vállalt kurátorságot.

Nem csoda, hogy Deim Pál amolyan összekötő is lett a nemzedékek között. Kezdetektől támogatta az 1970-es években megjelent formabontó új-avantgárd szentendrei művészközösséget. A *Vajda Lajos Stúdió*, valamint a Fő téri *Szentendrei Grafikai Műhely* létrehozásával és ottani bábáskodásával mestere lett egy új nemzedéknek: Aknay Jánosnak (1949), efZámbó Istvánnak (1950), feLugossy Lászlónak (1947), Bereznai Péternek (1955) és sokan másoknak. Ez nemcsak a hagyomány átadása volt, hanem az új formanyelvek kialakításának segítése is, miközben Deim Pál maga is járta az ő saját útját.

Deim Pál, miként a nagy művészek, nemcsak gyarló földi halandó volt, hanem valódi tehetség, aki a szellem szolgálatában állva olyan művészeti világot hozott létre, amelyben az üzenetek egymásra épültek, s amelyet az archimédeszi mérték fog össze, hogy az biztosan álljon. De mi lesz, ha a mérce elvész? Lesz-e akkor is szellemi öröklét? Vagy az egymásra nem figyelés létrehozza ismét az ős(új)káoszt? Deim Pál szellemi öröksége a mérce melletti kiállítás volt, alapelve szerint a kompozícióban mindig mély mondanónak kell lennie.

Deim Pál, a gondolkodó művész jól tudta, hogy komolyság és értékteremtés nincs belső csend nélkül. Kellenek néha (többször) olyan percek vagy órák, amikor magunkra maradunk életküzdelmünkkel, hogy belenézhesünk az egyetemesség tükrébe, s az időtlenség varázsa alatt megszülessen a gondolat, a forma vagy a szín. Ha ez megvan, az ihlet már maga biztosítja a kiteljesedést: a vers maga írja magát, a festmény maga festi magát, és a szobor magától nyeri el a végső formát. Hogy ez kinek hogyan sikerül, az a tehetség vagy az erre való kiválasztottság függvénye. Deim Pált a Jóisten kiválasztotta, és olyan időtlen egyetemes bölcsességgel ruházta fel, hogy festészete és szobrászkodása lenyomata az élet nagy kérdéseinek: élet és halál, férfi–női egység vagy szétválás, hit és gondolkozás, érzélem vagy ésszerűség. Ezekhez megtalálta mindig a megfelelő formát, a megfelelő anyagot és a megfelelő szintet.